

Ἄλλ' ἡ πυρετώδης αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ οὕτως ἐπιπεῖν ὑποβολιμαία ἐν στενωῷ χώρῳ, προσβάλλει τοὺς ὀφθαλμοὺς πάντων, τὸ δρόμειον. Ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ, ἐξίσταται ἐπὶ τῇ καλλονῇ καὶ τῇ εὐκολίᾳ τοῦ μέσου, ζητεῖ τὴν ἐπανάληψιν καὶ ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἴση ποσότης ἐργασίας, ἐπωφελεστέρας ἴσως, ἀργούσης κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τῆς Γαλλίας, εἶναι τὸ μὴ δρόμειον.

^{Ἔπειτα συνέχεια.}

I. B.

ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς, οἱ ἀναγνωρίζαντες δύνανται τινὰ ἀνωτέραν, τὸ πᾶν παραγαγούσαν καὶ σοφῶς ἰθύνουσαν, ἀφ' οὗ παντοιοτρόπως ἐπροσωποποίησαν τὸ ὕψιστον τοῦτο ὄν καὶ σύστημα τέλειον λατρείας ἀνέπτυξαν, ἀφ' οὗ προσεπάθησαν νὰ καταστήσωσι μᾶλλον αἰσθητὴν τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ δι' εἰκόνων καὶ ὁμοιωμάτων, μεθ' ὧν πολλάκις συνέδουσαν καὶ εἰς ἃ ἀπέδιδον τὰς ἰδιότητάς τοῦ ἀρχικοῦ ὄντος, πάντες οὗτοι, τὸ μὲν πρὸς διατήρησιν τῶν λατρευομένων εἰδώλων, τῶν φανταστικῶν τοῦ θεοῦ ὄντος ἀπομιμημάτων, τὸ δὲ πρὸς τέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν συστήματος ἐπιβαλλομένων τελετουργιῶν, ὥρισαν μέρος τι, ἐνῶ συνεργόμενοι ἤσκουν τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα καὶ τὸ ὅποσον ἐθεωρεῖτο ἱερόν, ἦτο ἄσυλον, διὰ τε τὴν ὑπὸ ζωηρῶν τῆς φαντασίας πλασμάτων τῶν εὐφραντασιῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ὑποτιθεμένην προυνσίαν τῆς λατρευομένης θεότητος καὶ μάλιστα διὰ τὸ ὕψος τῆς ιδέας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ὅτι δηλ. ἦτο οἶκμα τῆς δυνάμεως τῆς παραγαγούσης ἢ, κατὰ τὸν εἰς διαφόρους δυνάμεις μερισμὸν τοῦ θεοῦ, συντελεσάσης εἰς τὴν τοῦ κόσμου δημιουργίαν καὶ ἐξακολουθούσης νὰ προστατεύῃ τὰ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ὑπαγόμενα.

Ἡ κατοικία αὐτῆ τοῦ θεοῦ ἐκοσμεῖτο πάντοτε, ὡς τοιαύτη, πλουσιώτερον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκημάτων, ἀναλόγως ὅμως τῆς ἐκάστοτε προόδου τῆς τέχνης, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν χρόνων καθ' οὓς τὰ τῶν θεῶν οἰκήματα ἰδρύνοντο.

Παρὰ πάντας τοὺς λοιποὺς λαοὺς, οἱ Ἕλληνας, τὸ πολυπλοκώτερον καὶ πλουσιώτερον σύστημα λατρείας ἀναπτύξαντες, ἐμόρφωσαν πλουσιώτατα καὶ τὸν ἀρμόζοντα κλάδον τῆς τέχνης, μετ' ἀπαρχμίλλου δεξιότητος ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων, οὐχὶ διὰ πηδημάτων ἀποτόμων, ἀλλὰ κανονικώτατα δι' ὄλων τῶν βαθμίδων τῆς

Παρισίους μάλιστα. Ἐκ τῶν διὰ τὰ ὄμοια τῶν Παρισίων προσκληθέντων ἐργατῶν, δεκά χιλιάδες τοῦλάχιστον, κατὰ τὰς τότε ἀστυνομικὰς πληροφορίας, ἔμειναν μετὰ τὸ πέρας τῶν ἔργων ἐν Παρισίοις, ἐν γένει οἱ χειρότεροι. Ἐνεκα τῶν ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας γιγαντωδῶν ἔργων ἡ κίνησις αὐτῆ ἐπεξετάθη. Τὸ σύστημα ἦτον νὰ εὐχαριστῶνται οἱ ἐργάται, παρεχομένης αὐτοῖς ἐργασίας. Ἄλλ' οὐδὲν μᾶλλον τούτου συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἀργούς, δυσηρηθημένους κλπ. Εἶναι γνωστὰ τὰ ἐπακόλουθα.

ἀναπτύξεως εἰς ὕψος δυσέφικτον ἀναβάντες. Ὅπως ἐν τῇ γραφικῇ καὶ γλυπτικῇ ἵνα φθάσῃ τις εἰς τὰ ἐξοχώτερα σημεῖα, ἵνα ἀποθαυμάσῃ τὰς ὑπὸ τῆς γραφίδος τοῦ Πολυγνώτου, τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ Ζεύξιδος, τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ τῆς σμίλης τοῦ Φειδίου, καὶ Πραξιτέλους, Μύρωνος καὶ Πολυκλείτου κοσμομένους αἰθούσας πολλὰς μεταξύ τούτων ἀναβαίνων παρέρχεται βαθμίδας, σπεύδων νὰ φθάσῃ εἰς τὰ σημεῖα τὰ συγκεντροῦντα ὅλην τὴν ζωὴν, ὅλην τὴν ἀνάπτυξιν τὴν κατὰ τὸ λοιπὸν τῶν περιόδων διάστημα μεμερισμένην, τοιοιτοτρόπως καὶ πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ἀναγκάζεται νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαρξίν τῶσων καὶ τῶσων ἄλλων βαθμίδων ἡρέμα ἀναπτυχθειῶν καὶ ἐξελιχθειῶν, ἢ μᾶλλον ὁ Παρθενῶν αὐτὸς ἐνώπιόν του προὑποτίθησι τὸν παλαιὸν προκάτοχόν του, ὃν ἡ ἀνίερος τοῦ Πέρσου χεὶρ ἀνέτρεψεν, ὡς νὰ ἦτο βεβαιῶν περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ διαδόχου ἀριστοουργήματος, περὶ τῆς γεννήσεως τῆς ἐξόχου τοῦ Φειδίου διανοίας, ἀναμνησθεὶς τὸν παλαιότερον γείτονά του, τὸν ναὸν τῆς Πολιοῦχου θεᾶς. Κάτω ἐν τῇ πόλει τὸ Θεσεῖον αἰσθάνεται, νομίζεις, τὴν θέσιν του ἐνώπιον τῆς δυνάμεως τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ σιωπηλῶς δεικνύει μίαν πρὸ τοῦ ναοῦ ἐκείνου βαθμίδα. Τοιοιτοτρόπως μέχρι τῶν ἀπωτάτων χρόνων ἀναβαίνοντες, βλέπομεν ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τὴν βαθμικίαν ἀνάπτυξιν βαίνουσαν ὡς τὴν κανονικὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἔρποντος σκώληκος εἰς καλλιπτερυγον ἵπταμένην χρυσαλλίδα.

Ἡ μεμελετημένη καὶ κανονικὴ αὕτη πρόοδος εἶνε ἰδιάζων χαρακτῆρ τῶν Ἑλλήνων, ἐφ' ὄλων τῶν κλάδων τῆς τέχνης ὁμοιόμορφος διακρινόμενος καὶ ὡς ὑποδειγμα προκείμενος τῆς ὁδοῦ, ἣν ὀρεῖται νὰ ἀκολουθήσῃ πᾶν ἔθνος ἐπιθυμοῦν νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ κελῶς συγκεκριημένον φανῇ ἐπὶ τοῦ σταδίου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ ἐπιδείξῃ ἐν ἀμίλλῃ εὐγενεῖ τοὺς καρποὺς τοιαύτης βαθμικῆς ἀναπτύξεως καὶ τὸ ἐδραῖον καὶ ἀσφαλές τῶν βάσεων ταύτης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀσθενές καὶ ἐπισφαλές τῆς δι' ἁλμάτων πάντοτε ἑλλίπους καὶ ὀλεθρίας ἀποτόμου μεταβάσεως ἀπὸ τῶν κατωτάτων ἐπὶ τὰ ἀνώτατα, ἀπὸ τῶν εὐχερεστάτων πρὸς τὰ δυσχερέστατα.

Ὅπως λοιπὸν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς τέχνης κλάδους, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ μερικώτερον ἐν τῇ νεοδομίᾳ, ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς, ἀπλῆς καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ λιτότητι ἀρμοζούσης ῥίξης, ἀνεπτύχθη τὸ πλουσιώτατον μετὰ ταῦτα σύστημα, καλλιεργηθὲν ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος ἐκάστης φυλῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν θεοτήτων, αἷς τὰ ἱερὰ ἰδρύνοντο.

Τὰ οἰκήματα τῶν θεῶν αὐτῶν ἐκάλουν οἱ Ἕλληνας ἱερὰ ἢ ναοὺς, ἂν καὶ πολλάκις γίνεσθαι διάκρισις μεταξύ τῶν δύο τούτων λέξεων, διότι ἱερόν ἐμφανίζει ἐνίοτε μόνον τὸ περὶ τὸν ναόν,

ἐν ᾧ ναὸς εἶνε αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὅτε δηλ. οἱ ἄνθρωποι ἔζων ἐν σπηλαίοις, βίον ἄγριον σχεδὸν βιοῦντες, μὴ ἔχοντες γνῶσιν τέχνης τινὸς ὑπὲρ τὸ καθ' ἡμέραν ἀναγκαῖον ἐν τῷ βίῳ ὑψουμένης, φυσικώτατον εἶνε ὅτι καὶ ἡ τοῦ θείου κατοικίᾳ ἦτο ἀνάλογος τῶν τραγῶν ἐν αἷς οὗτοι ἐκρύπτοντο. Σχισμὴ τις βράχου ἢ κοίλωμα δένδρου φυσικὸν περιελάμβανε καὶ ἔστεγε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας αὐτῶν, ἄμορφον, ὡς τὰ πολλά, τεμάχιον ξύλου, φυλλώμασιν ἢ ἀναθήμασι παντοίοις κεκαλυμμένον οὕτως, ὥστε οὐδεὶς εἶχεν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ὄντος, ὅπερ ἐλάτρευεν, ἄλλος δ' ἄλλοῖαν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν ἐσχημάτιζεν, ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην ὑπολαμβάνων τὴν μορφήν.

Βαθμηδὸν ὅμως, οἱ ἄξεστοι τῶν σπηλαίων τοῖχοι ἐλειάνθησαν, οἱ δὲ πρότερον ἐν τρώγλαις οἰκοῦντες κατεσκεύαζον ἤδη τὰς κατοικίας των ἐπὶ τῶν βράχων, οὗς μετὰ θαυμαστῆς διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τὰ μέσα ἐπιμελείας ἔτεμον εἰς σχήματα κανονικά. Τοιαῦται κατοικίαι διεσώθησαν πλείστα ἐν Ἀθήναις, αἱ τῶν Κραναῶν καλούμεναι, καλύπτουσαι τοὺς λόφους τοῦ Μουσειοῦ (ἐφ' οὗ, ὡς ἀκούραστος τῆς πόλεως φύλαξ, ἴσταται τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου), καὶ τῶν Νυμφῶν (ἐφ' οὗ τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Σίνα), καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν· πολλὰι τούτων εἶνε κατεσκευασμένοι ἐν εἶδει φρεάτων κυψελομόρφων, οἷον τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ. κλιτύος τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, κάτωθεν τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου, τὸ μετατραπὲν εἰς Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀγ. Μαρίνης. Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους καὶ οἱ θεοὶ κατῴκουν ἐντὸς κογχῶν ἢ σηκῶν, οὐχὶ πλέον ἀξέστων, ὡς τὸ πρῖν, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐπὶ τε τῶν βράχων καὶ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων ἐξειργασμένων. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσφ προέβαινον οἱ χρόνοι καὶ τὰ περὶ τὰ ἰδρύματα ταῦτα διεκοσμοῦντο ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς τέχνης, καὶ αὐτὸς ὁ εἰς αὐτὰ ἀναγκαῖων χώρος ἐξετείνετο καὶ ηὔξανεν.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι πρὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ κατ' αὐτοὺς εἶχον πλέον γνῶσιν τῆς κατασκευῆς οἰκῶν ξυλίνων, ἢ ὅτι οἱ νομαδικῶς βιοῦντες κατεσκεύαζον τοιαῦτα ξύλινα οἰκήματα εὐκόλως μετακομιζόμενα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· ἀφ' οὗ δὲ κατωρθώθη ὁ εἰς πόλεις συνοικισμὸς καὶ τὰ οἰκήματα ἐγένοντο μόνιμα, ἐφρόντισαν καὶ περὶ τῆς τεχνικωτέρας καὶ εὐπρεπεστερας κατασκευῆς αὐτῶν, κατὰ μείζονα δὲ λόγον τῶν κατοικῶν τῶν θεῶν, ἃς βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς ὕλης ἐξ ἧς καὶ τὰς οἰκίας. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀνήκει ἡ ἐκ ξύλου κατασκευὴ τῶν ναῶν καὶ αὕτη ἡ ἀρχὴ αὐτῆς· κατασκευάζοντο ὅμως ἄνευ πολλῆς τέχνης τὸ πρῶτον, πλὴν μετέπειτα ἀνεπτύχθη σπουδαίως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διεμορφώθη εἰς τύπον

τέλειον, ὅστις ἐχρησίμεισεν ὡς ὑπογραμμὸς εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μετὰ ταῦτα λιθίνων ναῶν. Πλείστα χωρὶα παρὰ τοῖς Ἑλλησι ποιηταῖς ὑπαινίσσονται τὴν ἐκ ξύλου κατασκευὴν τῶν ναῶν, πλὴν δὲ τούτων τεκμήριον ἀσφαλέςτατον καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ἔχομεν αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐκ λίθου κατασκευῆς αὐτῶν, ὅστις μεταφέρει ὅλα τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῖς ξυλίνους μέρεσιν ἐπὶ τοῦ λίθου, μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας περὶ τὴν ἀπόδοσιν, ὥστε φαίνονται ὡς ἀπολιθωθέντα εἰς τὸν ἀκριβῶς ἐξετάζοντα, καὶ ἐκ ξύλων, ὡς εἶπεῖν, λίθοι γενόμενα.

Οἱ ξύλινοι οὗτοι ναοὶ διεκοσμοῦντο ἀπλοῦστα διὰ ταινιῶν, φυλλωμάτων καὶ καρπῶν ἁρμονικῶς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέλος μεταβιβαζόντων, ἀνανεουμένων δὲ κατὰ τὰς διαφόρους ἐορτάς· τὰ φυλλώματα καὶ λοιπὰ κοσμῆματα ταῦτα ἀπετυπώθησαν καὶ ἔμειναν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου διὰ τε τῆς γραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς· διὸ φαίνονται ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῶν μετὰ ταῦτα ναῶν, ἰδίως τῶν καλουμένων μεταβητικῶν, καὶ αἱ ταινίαι περὶ τὰ στέμματα καὶ οἱ ὄρμοι τῶν ἐλαῶν μετὰ παρεμβεβλημένων φύλλων ἢ δισκῶν καὶ τὰ παντοειδῆ φυλλώματα, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τούτους χρόνους αὐτῆ ἡ φύσις ἐνέδουεν ἐορταστικῶς τοὺς ναοὺς καὶ παρεῖχε φαειδρὰν καὶ πανηγυρικὴν τὴν ὄψιν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ναοὶ, πολλῶ δὲ μᾶλλον οἱ διάκοσμοι αὐτῶν, ὑποκείμενοι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ χρόνου, ὡς ἐκ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατεσκευάζοντο, ἐφθειρόντο, ἐπῆλθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκ στερεωτέρας καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντεχούσης ὕλης κατασκευῆς αὐτῶν. Τοιαῦτη ὕλη ἀνισταμένη εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, καὶ εἰς αὐτὰς τοῦ πυρὸς τὰς καταστροφὰς, περισσότερον τοῦ ξύλου, παρουσιάσθη ὁ λίθος, καὶ δὴ, ὡς εὐκολώτερον τεμνόμενος καὶ κατεργαζόμενος, ὁ πῶρινος. Ὁ λίθος οὗτος εἶχε τραχεῖαν τὴν ἐπιφάνειαν, διὸ ἐχρίστο γύψου στρώματα ἐπιτῶ καὶ ἐχρωματίζετο τοῖς ἀρμόζουσιν ἐκάστῳ τῶν τοῦ ναοῦ μερῶν χρώμασι. Ναὸς πῶρινος ἐσώθη μέχρις ἡμῶν ἐν ἑρεπιόεις, ὁ τῆς Χαλκιδιτιδος Ἀθηνᾶς ἐν Κορίνθῳ· πῶρινος ἦτο καὶ ὁ παλαιὸς Παρθενῶν, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπὶ τοῦ βορείου τῆς Ἀκροπόλεως τείχους ἐνωκοδομημένα λείψανα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πρὸς τὸ Ὀρολόγιον τοῦ Κυρρήστου κατὰ τὴν ὁδὸν Αἰόλου βαίνοντες. Ἐκ πωρίνου λίθου ἦτο καὶ ὁ ἐν Σελινοῦντι ναὸς, ὡς δεικνύουσι τὰ λείψανα αὐτοῦ τὰ περιωθέντα.

Ἡ κατασκευὴ τῶν ναῶν ἐκ πωρίνου λίθου φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησε μέχρι τῶν Μηδικῶν· ἔκτοτε ἐζητήθη ὕλη ἀνωτέρα, πολυτιμότερα δηλ. καὶ στερεωτέρα, καὶ ὡς τοιαύτη ἐθεωρήθη τὸ μάρμαρον, ὅπερ, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, ἐχρωματίζετο τοῖς κατὰλλόλοις χρώμασιν· ὥστε

μετὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐξῆς οἱ ναοὶ κατεσκευάζοντο ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, περιορισθέντος τοῦ πωρίνου λίθου εἰς τὰ κάτω μέρη τοῦ ναοῦ. Οἰκοδομήματα μαρμάρινα πλεῖστα διεσώθησαν, οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τῇ κάτω καὶ Σικελίᾳ, καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ταῦτα δὲ κυρίως ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, θέλομεν καταλέξῃ ἐνταῦθα τὰ διάφορα τῶν ναῶν σχήματα, τὰς διαιρέσεις καὶ τὰς ὀνομασίας τῶν μελῶν καὶ μερῶν αὐτῶν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων οἱ Ἕλληνας, ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων αὐτῶν μελημάτων ἐν τοῖς τῶν πόλεων συνοικισμοῖς ἐθειώρουν τὴν εὐρεσιν τόπου καταλλήλου πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ναῶν. Οἱ καταλλήλοτεροι τόποι ἦσαν λόφοι ἢ ὑψώματα ἐν τῷ μέσῳ συνήθως τῶν πόλεων· τοὺς τόπους τούτους περιέβαλλον τείχει ὀχυρῷ καὶ ἐκάλουν Ἀκροπόλεις, οἷα ἡ τῶν Ἀθηναίων (Κροπία), ἡ τῶν Θηβῶν (Καμεία), ἡ τῶν Μυκηναίων, ἡ τῆς Τίριθος καὶ ἡ τῆς Τροίας (τὰ περίφημα Πέργαμα), ἐφ' ὧν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὑπῆρχον καὶ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων παρὰ τὰς τῶν ἀθανάτων κατοικίας. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ λόφου ἰδρύετο ὁ ναὸς τοῦ προστάτου ἐκάστης πόλεως θεοῦ, τοῦ πολιούχου καλουμένου, ἐγγὺς δ' αὐτοῦ οἱ τῶν λοιπῶν θεῶν. Ναοὶ κατεσκευάζοντο καὶ ἐντὸς τῶν κάτω πόλεων, πάντοτε ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ ἀνοικτῶν μερῶν.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ λόφου ἐφ' οὗ ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῶσιν οἱ ναοὶ, ἀνεζητεῖτο ἐπ' αὐτοῦ τὸ βραχυδέστερον μέρος, λόγῳ ἀσφαλείας καὶ στερεότητος· ἐὰν ὅμως τὸ βραχυῶδες τοῦτο παρουσίαζεν ἀνώμαλον ἐπιφάνειαν, οὐδενὸς ἐφερίδοντο κόπου πρὸς τεχνικὴν αὐτοῦ ἐξίσωσιν καὶ κατασκευὴν τοῦ καταλλήλου διὰ τὸν ναὸν ὀμαλοῦ ἐπιπέδου. Ἡ οἰκονομία τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ κρηπιδώματος τοῦ Παρθενῶνος· πολλὰκις ὅμως ἀφίνον οὕτως ἀνώμαλον τὸ ἔδαφος ἕνεκα σεβασμοῦ πρὸς παραδόσεις τινὰς, ἔπερ συνέβη ἐν τῷ Ἐρεχθεῖῳ, ὅπου καὶ λόγος ἄλλος συνέτεινεν εἰς τοῦτο, ὅτι δηλ. τὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος ἱερὸν, τὸ Πανδρόσειον, δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηναῖς ναόν. Περὶ τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἰδρύετο ὁ ναὸς, ἐχωρίζετο (ἐτέμνετο, ἐξ οὗ καὶ τέμνος ἐκαλεῖτο) τόπος τις, κατὰ μὲν τοὺς παλαιοτάτους χρόνους διὰ σχοινίου, κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα, ὅτε οἱ ναοὶ λίθινοι κατεσκευάζοντο, διὰ τοίχου, περιβάλλου καλουμένου· διὰ τοῦ περιβάλλου τούτου ἀπέιχεν ὁ ναὸς πάσης βεβηλώσεως, ἀπαλλασσόμενος ἐν ταύτῃ πάσης ἐξωθεν ταραχῆς δυναμένης νὰ διαταράξῃ ὅπωςδῆποτε τὰς ἱεροπραξίας.

Ἀρχικῶς ὁ ναὸς, ἀναπτύχθεις ἐκ τῶν σηκῶν τῶν ἐπὶ τῶν βράχων καὶ δένδρων, ἦτο σηκόμορρος, ἦτοι κτίριον σχήματος ὀρθογωνίου τε-

τραγώνου, κλειόμενον ὑπὸ τριῶν τοίχων, δύο μακροτέρων ἀποτελούντων τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς, καὶ ἐνὸς στενωτέρου συνδέοντος τούτους καὶ ἀποτελοῦντος τὴν τρίτην, τὴν στενωτέραν· ἡ δὲ τετάρτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς πάντοτε, δὲν ἐφράσσετο ὑπὸ τοίχου, ἀλλ' ἀποτελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ μεταξὺ τῶν τερμάτων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν σχηματιζομένου καὶ ἀντὶ θυρώματος χρησιμεύοντος. Ὁ τοιοῦτος ναὸς καλεῖται *ἄστυλος*.

Ἐκ τοῦ ἀστύλου ἀνεπτύχθη ὁ ἐν παραστάσι, διότι ἐτέθησαν δύο κίονες ἐν τῷ ἄνω σημειωθέντι ἀνοίγματι, ἀντικρὺ τῶν τερμάτων τῶν τοίχων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν, ἅτινα παραστάδες καλοῦνται· ἀντὶ κίωνων ἠδύναντο νὰ τεθῶσιν οἱ παραστάται καλούμενοι, ἦτοι κίονες σχήματος ὀρθογωνίου πρίσματος. Οὕτως ἔχοντος τοῦ ναοῦ, προστέθησαν πρὸ αὐτοῦ, ἦτοι ἀμέσως πρὸ τοῦ σηκοῦ, κίονες τέσσαρες, ἀποτελέσαντες τὴν ἀνατολικὴν στοᾶν ἢ κυρίαν πρόστασιν τοῦ ναοῦ καλουμένην μετὰ τοῦ ὀργανικῶς μετ' αὐτῶν συνεχομένου σηκοῦ· ὁ τοιοῦτος ναὸς λέγεται *πρόστυλος*, δυνάμενος νὰ λάβῃ καὶ περισσοτέρους τῶν τεσσάρων κίονας, ἀναλόγως τοῦ πλάτους τοῦ σηκοῦ, πάντοτε ὅμως ἀρτίου ἀριθμοῦ. Εἰς τοὺς προστύλους ναοὺς οἱ δύο γωνιαῖοι κίονες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς παραστάδας, οἱ δ' ἐν τῷ μέσῳ πρὸς τοὺς μεταξὺ τῶν παραστάδων κίονας. *Ἀμφιπρόστυλος* δ' ἐγένετο ὁ ναὸς, προστεθέντων ἰσαριθμῶν κίωνων ὀπισθεν τοῦ σηκοῦ καὶ ἀποτελεσάντων τὴν δυτικὴν καλουμένην στοᾶν ἢ πρόστασιν· τοιοῦτον ἔχομεν ἐν Ἀθήναις τὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηναῖς Νίκης ναόν.

Καὶ μέχρι μὲν τούτου οἱ κίονες ἐκόσμου τὰς δύο στενωτέρας τοῦ ναοῦ πλευρὰς, μετὰ ταῦτα ὅμως ἐξετάθησαν αἱ ὑπὸ τῶν κίωνων ἀποτελούμεναι στοαὶ καὶ πέριξ τοῦ σηκοῦ κατὰ τὰς μακροτέρας πλευρὰς, τὰς *πετὰρ* καλουμένας. Ὅταν λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς μακροτέρας ταύτας πλευρὰς ἔχη μίαν σειρὰν κίωνων ὁ ναὸς καλεῖται *περίπτερος*, ὡς τὸ Θησεῖον, ὁ Παρθενῶν, ὁ ἐν Αἰγίνη ναὸς, ὁ ἐπὶ τοῦ Σουνίου καὶ ἄλλοι πολλοί· ὅταν δὲ δύο σειρὰς *δίπτερος*, οἷον τὸ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν Ὀλύμπιον. Οἱ *δίπτεροι* ναοὶ εἶχον τρεῖς σειρὰς κίωνων κατὰ τὰς στενωτέρας πλευρὰς ἀντὶ δύο, ὡς δεικνύουσιν οἱ περισωθέντες τοῦ αὐτοῦ ναοῦ κίονες. Ὅταν ὁ ναὸς ἔχη μὲν μίαν σειρὰν κίωνων πέριξ, ἀλλ' αὐτὴ ἀπέχη τοῦ σηκοῦ ὅσον θὰ ἀπέιχεν ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ διπτέρου σειρὰ, λέγεται *ψευδοδίπτερος*, διότι μακρόθεν, ἕνεκα τῆς τοιαύτης τῶν κίωνων ἀποστάσεως, φαίνεται ὡς *δίπτερος*· *ψευδοδίπτερος* ἐπίσης λέγεται ὁ ναὸς ὅταν ἔχη μίαν σειρὰν κίωνων πέριξ καὶ ἡμικίωνων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ, ὥστε ἐξωθεν φαίνεται ὡς ἀληθῆς *δίπτερος*· *ψευδοπερίπτερος* λέγεται ὁ ναὸς, ὅταν ἔχη κατὰ μὲν

τάς στενωτέρας πλευράς στοάς, ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων τῶν μακροτέρων πλευρῶν τοῦ σπηκοῦ ἡμικίονας· τοιοῦτος ὁ ἐν Nimes τῆς Γαλλίας Ῥωμαϊκῶν χρόνων ναὸς, Maison carrée ἐπικαλούμενος.

Ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ναῶν, ἐκτὸς τοῦ τετραγώνου σχήματος ἐν χρήσει ἦτο καὶ τὸ περιφερές· τοιοῦτου σχήματος ὁ σπηκὸς περιφέρει, περὶ δ' αὐτὸν ἐν σειρᾷ οἱ κίονες οἱ τῆν στοάν, τὴν τὸν σπηκὸν περιβάλλουσαν, ἀποτελοῦντες. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἀνεπτύχθη, νομίζομεν, φυσικώτατα ἐκ τῆς περὶ τὰ δένδρα, ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν ὀπίων ἐφυλάσσοντο τὰ τῶν θεῶν εἰδῶλα, διαθέσεως στύλων πρὸς ὑποστήριξιν περιφεροῦς ξυλίνης στέγης, κέντρον ἐχούσης αὐτὸ τὸ δένδρον, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο. Ἀνεπτύχθη ὅμως μετὰ ταῦτα εἰς τύπον τέλειον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἰδιαζόντως ὅμως ἡγαπήθη καὶ ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τινὸς ἐθεωρεῖτο εὐρημα Ῥωμαϊκόν. Τοῦ σχήματος τοῦτου οἱ ναοὶ ἦσαν περιπτεροί, ὡς ὁ ἐν Tivoli Ῥωμαϊκὸς, τῆς Ἑστίας ναὸς, ὅστις θεσβαίως ἰδρῦθη κατ' ἀπομίμησιν μὴ διασωθέντων Ἑλληνικῶν, καὶ ψευδοπερίπτεροι, ὡς δεικνύει τὸ κατὰ τύπον τοιοῦτου ναοῦ ἰδρυθὲν Λυσικρατεῖον, ἐξ οὗ, ὡς ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ εἴπομεν, κατὰδῆλον ἐγένετο ὅτι καὶ οἱ περιφερεῖς ναοὶ εἶνε εὐρημα καὶ κτήμα τῶν Ἑλλήνων ἀναφαίρετον.

Οἱ ναοὶ, περιφερεῖς ἢ τετράγωνοι, ὠκοδομοῦντο, ὡς εἶδομεν, ἐντὸς τοῦ τεμένους ὅπου ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῶσι καὶ ἄλλα μικρότερα ἱερά, καὶ θωμοὶ εἰς διαφόρους θεοὺς νὰ ἰδρυθῶσι. Κυριώτατα μέλη αὐτῶν εἶνε τὸ κρηπίδωμα, τὸ περιστύλιον, ὁ θριγκὸς καὶ ὁ σπηκός.

Καὶ τὸ μὲν κρηπίδωμα ἦτο θάσις ἐκ πωρίνου λίθου ἐν ἴσαις ἐπαλλήλοις σειραῖς (ἀΐτινες δύομοι καλοῦνται) διατεθειμένου (ἰσοδομία)· τὸ κρηπίδωμα φέρει ἄνω τρεῖς μαρμαρίνους ἀναβαθμοὺς, ὧν ὁ ἀνώτερος *στυλοβάτης*, ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ βαινόντων στύλων, καλεῖται. Ὑπάρχει γνῶμη τις καθ' ἣν εἰς τοὺς ναοὺς τοὺς πρὸς τιμὴν ἡρώων ἀνεγειρομένους (τὰ ἡρώα) ὑπῆρχον δύο μόνον ἐπὶ τοῦ κρηπίδωματος ἀναβαθμοί, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἔτι, διότι καὶ αὐτὸ τὸ Θησεῖον, τὸ προτιθέμενον ὡς παράδειγμα τῆς τοιαύτης γνῶμης, τρεῖς ἔχει τοὺς ἀναβαθμοὺς, τοὺς μὲν δύο ἀνωτέρους μαρμαρίνους, τὸν δὲ τρίτον πώρινον, ὡς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ναοῦ τούτου εἴπομεν. Τὸ πώρινον κρηπίδωμα ἔχει ὕψος ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἵσταται ὁ ναὸς, ἦτοι εἰς ἄλλα μὲν μέρη εἶνε ὑψηλόν, εἰς ἄλλα μάλιστα φαίνεται ὑπάρχον, καὶ εἰς ἄλλα τέλους αὐτὸς ὁ κατώτερος ἀναβαθμὸς ἀναπαύεται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ βράχου. Οἱ δύομοι τοῦ πωρίνου

κρηπίδωματος ὑποδιαιροῦνται εἰς πλίνθους συμμετρικῶς θεθειμένας, καὶ ὑπὸ ταινίας ἐγγεγλυμμένης περὶ τὰς ἀρμογὰς περιθεομένας· ἡ δὲ ταινία αὕτη εἶνε λειότερον ἐξεργασμένη τοῦ λοιποῦ μέρους, ὅπερ ἀβάκιον καλεῖται.

Ἐπὶ τοῦ κρηπίδωματος ἔρχεται τὸ περιστύλιον, ἦτοι οἱ ἐν σειρᾷ περὶ τὸν σπηκὸν τεταγμένοι κίονες. Ὁ κίων, ἐν τῶν κυριωτέρων στηριγμάτων τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐτοῦ κοσμημάτων, ἀναπτυχθεὶς ἐκ τῶν ἀπλῶν ξυλίνων στύλων τῶν ἐκ ξύλου ναῶν, φέρει τὸν τύπον αὐτῶν, πρὸς τὸν αὐτὸν σιοπὴν πρὸς ὃν καὶ ἐκεῖνοι προωρισμένοι· διότι καὶ ἐκεῖνοι ἐχρησίμευσον εἰς ὑποστήριξιν στέγης, οὐδὲν ἄλλο ὄντες εἰμὴ κορμοὶ δένδρων παχεῖς, τετραμήνοιοι ἐκεῖ, ἐνθεν ἄρχεται ἢ εἰς δύο μεγάλα τμήματα διακλάδωσις τοῦ δένδρου.

Ἐπὶ τοῦ κίονος διακρίνεται *θάσις* (μὴ ὑπάρχουσα πάντοτε), *σῶμα* ἢ *κορμός* (καὶ *σκάπος*, *ὑποτραχήλιον* καὶ *κιονόκρανον*). Ἡ θάσις διακοσμεῖται ἀναλόγως τοῦ ῥυθμοῦ εἰς ὃν ὁ ναὸς ἀνήκει. Τὸ σῶμα σύγκειται ἢ ἐξ ἑνὸς τεμαχίου λίθου (μονόλιθον) ἢ ἐκ πολλῶν, τὰ ὅποια λέγονται *σπόνδυλοι* ἢ *τύμπατα*, συνδεδεμένα πολλὰκις πρὸς ἄλληλα διὰ σιδηρῶν γομφῶν ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ πέραξ κατέχεται ὑπὸ αὐλάκων *ραβδώσεων* καλουμένων, παραλλακτοσσοῦσων εἰς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς. Μετὰ τὸ σῶμα ἔρχεται τὸ ὑποτραχήλιον, ἦτοι ταινία πλατεῖα ἄλληλη εἰς ἄλλον ῥυθμὸν διακόσμησιν ἔχουσα, πολλὰκις δὲ καὶ μὴ ὑπάρχουσα ὅλως. Τὸ *κιονόκρανον*, τὸ ἀνώτερον τοῦ κίονος μέρος, δέχεται μεγάλην ποικιλίαν περὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν αὐτοῦ, πάντοτε ὅμως ἔχει τὸν ἄβακα, ὡς ἀνώτατον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ὅλου κίονος *τέρμα*· ὁ ἄβαξ οὗτος εἶνε πλίνθος τετράγωνος διάφορος τὸ πάχος εἰς τοὺς διαφόρους ῥυθμοὺς, ἀναλόγως τῶν ὀπίων καὶ διακοσμεῖται. Πολλοὶ λοιπὸν τοιοῦτοι κίονες ἀποτελοῦσι τὸ περιστύλιον ἐν συμμετρικῇ σειρᾷ πρὸς τε τὸν ναὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἱστάμενοι καὶ βαστάζοντες τὸ βάρος τοῦ τρίτου τοῦ ναοῦ μέρους, τοῦ *θριγκοῦ*.

Ὁ θριγκὸς σύγκειται ἐκ τοῦ *ἐπιστυλίου*, τοῦ *διαζώματος* ἢ τῆς *ζωοφόρου*, καὶ ἐκ τοῦ *γείσου* μετὰ τῆς *στέγης*.

Τὸ *ἐπιστύλιον* σύγκειται ἐκ δοκῶν μαρμαρίνων δικουσῶν ἀπὸ μέσου εἰς μέσον *κιονοκράνου*· εἰς τοὺς μικροὺς ναοὺς τὸ *ἐπιστύλιον* εἶνε μονομερὲς, ἦτοι μία δοκὴ ἐνώνει δύο κίονας, εἰς τοὺς μεγάλους ὅμως διμερὲς, ἦτοι σύγκειται ἐκ δύο δοκῶν παραπλευρῶς κειμένων, ἢ τριμερὲς ἐκ τριῶν, οἷον τὸ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Ὑπὲρ τὸ *ἐπιστύλιον* περιθεῖται τὸν ναὸν ζώνη ἀρκετὰ πλατεῖα, *διάζωμα* ἢ *ζωοφόρος* καλουμένη, φέρουσα διαφόρους παραστάσεις ἐν ἀναγλύφῳ, μὴ ἐχούσας ἀναγκαιῶς σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ ναῷ λατρευομένην θεότητα. Ὑ-

πὲρ τὸ διάζωμα προκύπτει ἐξέχον τὸ γείσον, τὸ ὅποιον εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ προέχοντα ἄκρα τῶν κεκλιμένων τῆς στέγης σανίδων τῶν ξυλίνων ναῶν, ἥτοι αὐτὰ τὰ τῆς στέγης τέρματα. Εἰς τὰ διάφορα ταῦτα μέρη τοῦ θριγκοῦ δὲν γίνεται ἡ μετάβασις ξηρῶς καὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ ταινίαι διάφοροι, διαφόρως κεκοσμημένοι καὶ διάφορα λαμβάνουσαι ὀνόματα, μετάγουσιν ἡρέμα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο, αἱ εὐθεῖαι γραμμαεὶ μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος διαδέχονται τὰς καμπύλας, καὶ οὕτω παράγεται ἡ ἁρμονία ἡ ἐφ' ὅλων τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων θαυμαζομένη.

Τὸ τέταρτον τοῦ ναοῦ μέλος, ὁ σηκός, κεῖται ἐντὸς τοῦ περιγραφέντος περιστυλίου, ὡσεὶ φρουρούμενος καὶ προφυλασσόμενος ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ σηκός, σχῆμα ἔχων ὀρθογωνίου τετραγώνου, περιβάλλεται ὑπὸ τοίχου ὑψηλοῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνεται τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν τῷ κίονι, τῷ ἐπιστυλίῳ καὶ τῷ διαζώματι· ἐπὶ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος τῷ κίονι μέρους διακρίνεται βᾶσις (ὅταν καὶ εἰς τὸν κίονα ὑπάρχη), σῶμα, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου ἀποτελεῖται καὶ κιονόκρανον, ἥτοι μέρος κοσμοῦμενον ἀναλόγως τοῦ κιονοκράνου ἐφ' οὗ πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ διακρίνονται· ἡ τοιαύτη διακόσμησις ἀκολοθεῖ ὅλον τὸν τοῖχον τοῦ σηκοῦ, διακρινόμενη ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν παραστάδων αὐτοῦ, αἵτινες δέχονται ἐνίοτε καὶ ραβδώσεις. Ἐπὶ τοῦ διαζώματος ἡ τῆς ζωοφόρου τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐν συνεχεῖ πάντοτε σειρᾷ κεῖνται ἀνάγλυφοι παραστάσεις, στενωτάτην ἔχουσαι τὴν σχέσιν πρὸς τὴν λατρευομένην ἐν τῷ ναῷ θεότητα.

Τὸ περιστύλιον, ὁ θριγκὸς καὶ ὁ σηκὸς δὲν εἶνε οὕτως ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συνέχονται ἔσωθεν ὀργανικῶς καὶ ἀποτελοῦσι τὰς στοάς, ἥτοι τὸ περίστωον καλούμενον· ἡ σύνδεσις δ' αὐτῶν γίνεται διὰ δοκῶν μαρμαρίνων, ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ θριγκοῦ ἐπιφανείας καὶ ὑπὲρ τὸ διάζωμα πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τοῦ σηκοῦ μέρος διηκουσῶν· τῶν δοκῶν τούτων τὰ μεταξὺ φράσσονται ὑπὸ πλακῶν μεγάλων φερουσῶν κοιλότητος τετραγώνου· συμμετρικῶς τεταγμένας, αἵτινες φατνώματα καλοῦνται καὶ ποικίλον βάθος καὶ πλουσίαν διακόσμησιν δέχονται· καλυμμάτια δὲ καλοῦνται τὰ μέρη τὰ κλειόντα ἄνωθεν τὰς τετραγώνους ταύτας κοιλότητας· τὰ καλυμμάτια ταῦτα κατασκευάζονται πολλὰκις περιαιρετὰ, καὶ κοσμοῦνται συνήθως ὑπὸ ἀστέρων ἐπιχρῶσων ἥλιος ἐγγεγομφομένων εἰς ἐπὶ τούτῳ ἐπ' αὐτῶν κατασκευαζομένης ὀπᾶς. Διὰ τῆς συνδέσεως ταύτης τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ σηκοῦ ἀποτελεῖται ἡ στέγη τῶν στοῶν τοῦ ναοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς ἐπιπέδηται ἡ στέγη, ἀποτελουμένη ἐκ δύο πρὸς τὰς μακροτέρους πλευρὰς κεκλιμένων τετραγώνων ἐπιπέ-

δων, συναντωμένων ἄνω κατὰ μῆκος τοῦ ναοῦ καὶ σχηματιζόντων ἄνωθεν ἑκατέρας τῶν προστάσεων αὐτοῦ, μετὰ τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς τοῦ κατὰ τὰς αὐτὰς πλευρὰς γείσου, τριγωνικόν τι ἄνοιγμα, ἀέτωμα ἢ ἀετὸν καλούμενον· τὸ ἄνοιγμα τοῦτο φράσσεται ὑπὸ πλακῶν ὀρθίων μεγάλων, τὸ δ' οὕτως ἀποτελούμενον διάφραγμα τύμπαρον τοῦ ἀετοῦ καλεῖται, καὶ πρὸ αὐτοῦ τίθενται ἔργα ὀλόγλυφα, ἥτοι ἀγάλματα διάφορα, ἐν συμπλέγματι, σχέσιν ἔχοντα στενὴν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος εἰς ἣν εἶνε ἀφιερωμένος ὁ ναός. Αἱ κεκλιμένοι πλευραὶ τῆς στέγης, ὡς καὶ τέρματα αὐτῶν, αἱ πλάγιαί τοῦ ἀετοῦ γραμμαεὶ, καλοῦνται πτερὰ τοῦ ναοῦ (ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ πτερύγια). Τοῦ ἀετώματος τὰ πτερὰ φέρουσι καὶ αὐτὰ γείσον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει αὐλαξ, ὑδρορροή (sima) καλούμενη καὶ ἐξῶθεν ἐκ τοῦ κυρτοῦ σιγμοειδοῦς σχήματος τῆς διακρινομένης, δι' ἧς βέουσι τῆς στέγης τὰ ὕδατα· τὰ ἄκρα ταύτης, κατὰ τὰς μακροτέρους πλευρὰς ἑκατέρωθεν ἐκβάλλοντα, κοσμοῦνται συνήθως λεοντοκεφαλαῖς. Αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ ἀετοῦ καλοῦνται ἀκρωτήρια, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα γλυπτὰ ἔργα, ἅτινα εἶνε, ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετοῦ, ἀνθέμια μεγάλα, ἥτοι ἄνθη ἀρχιτεκτονικὰ πλουσιώτατα κεκοσμημένα, ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἄλλων γωνιῶν ζῶα τινα συμβολικὰ, Σφιγὴ δηλ., ἡ γρύψ ἢ καὶ ἄλλα ἀγαλμάτια.

Οἱ κέραμοι τῆς στέγης ἦσαν μαρμαρίνοι· ὑπὲρ δὲ τὸ γείσον τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον ἀετώματος σύμπτωσιν τῶν δύο ἐπιπέδων τῆς στέγης, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἐτίθεντο κέραμοι φέροντες εἰς τὸ ἄκρον ἀνθέμιον· τούτων οἱ μὲν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς συμπτώσεως τῶν δύο ἐπιπέδων τῆς στέγης ἦσαν διπλοῖ ἥτοι ἔφερον δύο ἀνθέμια, ὧν τὸ μὲν πρὸς τὴν μίαν τὸ δὲ πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν μακροτέρων πλευρῶν ἦν ἐστραμμένον· οἱ δὲ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀπλοῖ, πάντες δ' ἐκαλοῦντο ὀρθοκέραμοι.

Τοιοιουτρόπως ἀπετελεῖτο τὸ ὅλον ἐξωτικὸν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς συναρμογῆς τῶν μερῶν αὐτοῦ εἰς ἓνα σκοπὸν, εἰς ἓν τέλος ἀφορώντων, τὴν στερεότητα, τὴν ἀσφάλειαν, συννημένην μετ' ἐξόχου φιλοκαλίας περὶ τὴν διάταξιν αὐτῶν τὴν τεχνικὴν. Εἰσέλθωμεν ἤδη καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, ἵνα τὰ ἔνδον τοῖς ἔξω συνευόντες συμπληρώσωμεν τὴν περὶ τοῦ ὅλου ναοῦ ἰδέαν.

Ὁ σηκὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη ἐπ' Ἄνατολῶν πρὸς Δυσμὰς χωροῦντα, τὸν πρόναον ἢ πρόδομον, τὸν κυρίως σηκὸν ἢ ναὸν καὶ τὸν ὀπισθόδομον. Ὁ πρόναος εἶνε στενὸς χῶρος εὐθύς μετὰ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν, περιλαμβανόμενος μεταξὺ τῶν περᾶτων τῶν τοίχων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν καὶ τοῦ τοίχου τοῦ χωρί-

ζοντος αὐτὸν τοῦ σηκοῦ καὶ φέροντος τὴν τοῦ ναοῦ θύραν ὁ πρόναος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ κίονων μεταξὺ τῶν παραστάδων κειμένων, ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο ἀνάλογος τοῦ μεγέθους τοῦ ναοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ πλάτους αὐτοῦ. Ἐν τῷ προνάῳ ἔκειτο τὸ περιρραντήριον, ἦτοι λεκάνη μαρμαρίνη πλήρης ὕδατος, δι' οὗ ἐκαθαρίζοντο οἱ εἰς τὰς ἱεροτελεστικὰς προσερχόμενοι. Τὸ περιρραντήριον τοῦτο διετήρησε καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ ἀναλογοῦντι τῷ προνάῳ μέρει, τῷ νάρθηκι, κατ' ὀλίγον δὲ ἀποβλήθην τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου παρέμεινεν εἰς τὴν τῶν Καθολικῶν Δυτικῆν Ἐκκλησίαν. Τοῦ προνάου οἱ κίονες συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰς παραστάδας διὰ κιγκλίδων ἐπιχρῶσων, ὡς φαίνεται ἐπὶ ὄλων τῶν σωζομένων ναῶν.

Μετὰ τὸν πρόναον, διὰ τῆς μεγάλης θύρας εἰσερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως σηκὸν ἢ ναὸν, ὅστις κατέχει τὸ μεγαλειότερον τοῦ ὄλου σηκοῦ μέρος, καὶ εἶνε κυρίως ἡ κατοικία τῆς θεότητος, διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα αὐτῆς, ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου ἰστάμενον ἐπὶ βήθρου, ὅπερ ἔδος ἐκαλεῖτο πρὸ τοῦ ἀγάλματος ὑπῆρχεν ἡ ἱερὰ καλουμένη τράπεζα, ἐφ' ἧς ἐτίθεντο τὰ ἀναθήματα· οἱ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ὑπὸ εἰκόνων, αἵτινες, ὡς καὶ τὸ ἄγαλμα, ἐφωτίζοντο, ἐν μὲν τοῖς μικροῖς ναοῖς ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς θύρας εἰσερχομένου φωτός, εἰς δὲ τοὺς μεγάλους ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς στέγης κατερχομένου, ἐφ' ἧς ἀφίνετο μέρος ὑπαίθρου, ὁπαῖον καλούμενον, ἐξ οὗ καὶ οἱ τοιοῦτοι ναοὶ ὑπαίθροι ἐκαλοῦντο. Ὁ κυρίως σηκὸς ἐκοσμεῖτο πολλάκις περίξ κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς ὑπὸ στοᾶς ἀνεχούσης ἐτέραν ταπεινότεραν (δισταγία), ἣτις ὑπεστήριζε τὰς κεκλιμένας τῆς στέγης δοκοὺς εἰς τοὺς μεγάλους ναοὺς, διότι ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νὰ στηριχθῶσιν αἱ δοκοὶ αὗται, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν ἦσαν. Τὸ μέγεθος τῶν δοκῶν τούτων ἤλαττοῦτο σπουδαίως διὰ τοῦ ἐπίτηδης μέγα μέρος τῆς ὀροφῆς καταλαμβάνοντος ὁπαίου· καὶ αὕτη, νομίζομεν, εἶνε ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, διότι ἐὰν μόνον περὶ τοῦ φωτός ἐφρόντιζον, ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι θυρίδας καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ὡς δεικνύει τὸ Ἐρεχθεῖον, τὰς ὁποίας παρέλειψαν ἔπειτα, ἀφ' οὗ τὴν ἔλλειψιν αὐτῶν εἶδον ὅτι ἤθελεν ἀναπληρώσει ἀρκούντως τὸ πρὸς τὸν κυριώτερον αὐτῶν σκοπὸν τείνον ὁπαῖον, καὶ διπλῆν ἀνθ' ἀπλῆς ἤθελε παράσχει τὴν εὐκολίαν.

Μετὰ τὸν κυρίως σηκὸν ἔρχεται ὁ ὀπισθόδομος μὴ συγκοινωνῶν τῷ σηκῷ, εἴσοδον δ' ἐκ θυρῶν ἔχων ὅπως ὁ πρόδομος οὕτω καὶ ὁ ὀπισθόδομος κοσμεῖται ὑπὸ ἰσαριθμῶν κίωνων μεταξὺ τῶν παραστάδων, καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς καὶ ἐκεῖνος διαστάσεις· εἰς τοὺς μεγάλους ὅμως ναοὺς ὁ ὀπισθόδομος εἶνε μέγα οἰκημα χρῆσιμον εἰς ἐναπόθεσιν τῶν σκευῶν καὶ κειμηλίων τοῦ

ναοῦ, ἔχον θύραν πρὸς Δυσμὰς καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ ἀναλογοῦν τῷ προδόμῳ μέρος· τοιοῦτος ὀπισθόδομος τοῦ Παρθενῶνος, ὃν ἀπέδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι Δημητρίῳ τῷ πολιορκητῇ κατάλυσιν, κατὰ Πλούταρχον, τιμῆς χάριν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω καταλεχθέντα μέρη εὐρίσκονται ἀνεπτυγμένα εἰς τοὺς μεγαλειότερους ναοὺς· τῶν δὲ μικροτέρων ἄλλοι μὲν ἔχουσι μόνον σηκόν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἄλλοι δὲν ἔχουσι ὅλως ὀπισθόδομον καὶ ἄλλοι ἄλλας ποικιλίας παρουσιάζουσιν, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰς διαιρέσεις, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ διάθεσιν τῶν μερῶν, ἦτοι ἄλλοτε οἱ κίονες εἶνε βραχεῖς καὶ ἄλλοτε ὑψηλοὶ, ἢ ὁ θριγκὸς (ἦτοι τὸ ὑπὲρ τοὺς κίονας, ἀπὸ τοῦ ἐπιστυλίου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς στέγης μέρος) ταπεινότερος κ.τ.τ. Πολλάκις δύο ναοὶ ἐν ἐνὶ περιλαμβάνει τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ τὸν τῆς Πανδρόσου.

Ἐν τῷ ὀρισμῷ οἰουδήποτε ναοῦ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ περὶ αὐτὸν τάξις τῶν κίωνων ἐξ ἧς αἱ διάφοροι ὀνομασίαι αὐτοῦ, ἄστυλος, πρόστυλος κ.τ.λ. Εἰς ἐκάστην τῶν ὀνομασιῶν τούτων προστίθεται ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων καὶ ὡς τοιοῦτος λαμβάνεται ὁ τῶν στενωτέρων πλευρῶν (σημειωτέον, δὲ, ὅτι αἱ μακρότεροι πλευραὶ ἔχουσι πάντοτε διπλάσιον ἀριθμὸν κίωνων τῶν στενωτέρων πλευρῶν πλέον ἐνός, δις ἀριθμοῦμένων τῶν γωνιαίων) λέγεται λοιπὸν τετράστυλος ἀμφιπρόστυλος ὁ ἔχων τέσσαρας κίονας εἰς ἑκατέραν τῶν στενωτέρων πλευρῶν, ἐξάστυλος περίπτερος ὁ ἔχων ἕξ κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας πλευρὰς καὶ στοᾶν περίξ, ὀκτάστυλος περίπτερος ὁ ἔχων ὀκτὼ καὶ στοᾶν περίξ, δεκάστυλος δίπτερος ὁ ἔχων δέκα κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας καὶ διπλῆν στοᾶν κατὰ τὰς μακροτέρας πλευρὰς.

Ἀκριβέστερον προσδιορίζεται ὁ ναὸς προστιθεμένου εἰς τὰς ἀνωτέρω δύο ὀνομασίας καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως τῶν κίωνων, ἦτοι τοῦ μεταστυλίου, ἣτις παραβάλλεται πρὸς τὴν ἡμιδιάμετρον τοῦ κίονος τὴν πρὸς τὴν βάσιν· τὸ μέτρον τοῦτο καλεῖται ἐμβάτης. Ὅταν λοιπὸν τὸ μεταστυλίον ἦνε τριῶν ἐμβατῶν ὁ ναὸς εἶνε πυκνόστυλος, ἀραιόστυλος δ' ὅταν ἦνε μείζον τῶν ἕξ ἐμβατῶν. Σῦστυλος λέγεται ὅταν ἦνε τεσσάρων ἐμβατῶν, ὅταν δὲ 4 ½ ἐμβατῶν εὐστυλος καὶ πυκνόστυλος ὅταν ἦνε 6 ἐμβατῶν. Ἐτερον χαρακτηριστικὸν εἶνε τὸ ὁπαῖον ὅταν εἶχεν αὐτὸ ἐκαλεῖτο ὑπαίθρος· ὥστε πλήρης ὀρισμὸς ναοῦ τινος ἔχοντος ὀκτὼ π. χ. κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας πλευρὰς, στοᾶν περίξ, τὸ μεταστυλίον 3 ἐμβατῶν, ἐπὶ δὲ τῆς στέγης ὁπαῖον, εἶνε: περίπτερος, ὀκτάστυλος, πυκνόστυλος, ὑπαίθρος. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ναοῦ οὐδὲν ἄλλο λείπει, εἰμὴ ὁ χαρακτηρι-

σμός του ρυθμού, ὅστις τίθεται τελευταίος καὶ περὶ οὗ θὰ διαλάβωμεν ἐν τῷ περὶ ρυθμοῦ.

Ἀπεδείχθη πλέον ἐναργέστατα ὅτι οἱ ναοὶ, μεγάλοι καὶ μικροὶ, ἐδέχοντο πλουσιώτατον χρωματισμόν, εἰς πολλὰ δὲ καὶ ἰδίως κατὰ τὰ τύμπανα τῶν ἀετῶν ἐχρυσουῦντο, ἀποστίλνοντας μακρόθεν διὰ τῆς ἀντανεκλάσεως τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου, εἰς ἐξικόνισιν τοῦ ὕψους τῆς θείας ἀνταυγείας πρὸς ἣν δυσκόλως δύνανται νὰ ἀτενίσωσιν οἱ θνητοί.

Μέχρι τοῦδε, ἐν τῇ ἀφηγήσει ταύτῃ, οὐδαμοῦ ἀπηντήσαμεν ἐν τῷ ναῷ τὸ μέρος ἔνθα ἐτελοῦντο αἱ θυσίαι· ποῦ λοιπὸν πρέπει νὰ ζητηθῇ; ἦσαν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ οἱ βωμοί; Βεβαίως τὸ μέρος ἐπὶ τοῦ οὐοῦ ἔθουν, ἦτοι ὁ βωμὸς, ἐκεῖτο ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἐν τῷ τεμένει, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς ἀνατολικῆς προστάσεως· ἦτο δὲ μάρμαρον $\frac{1}{2}$ περίπου μέτρου τὸ ὕψος, σχήματος κυλινδρικοῦ (οἷος ὁ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου) ἢ τετραγώνου, (οἷος ὁ ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ τοῦ μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως), ἐπὶ δύο ἢ τριῶν βαθμίδων βαῖνον, ἐπὶ τοῦ οὐοῦ ἐκεῖτο ἐσχάρα· ἐπὶ τῆς ἐσχάρας ταύτης ἐκαίοντο τὰ θύματα· ὁ βωμὸς ἐκοσμεῖτο πλουσίως ἀναγλύφοις στεφάνοις, βόδαξι, βουκράνοις, ἀναλόγως τῆς θεότητος εἰς ἣν ἦτο ἰδρυμένος, ἔφερε δὲ καὶ ἐπιγραφὴν συνήθως. Ἐκτὸς τοῦ κυρίου τούτου βωμοῦ ὑπῆρχον ἐν τῇ ἀνατολικῇ στοᾷ τοῦ ναοῦ καὶ ἄλλοι μικρότεροι εἰς προσφορὰν θυμικμάτων, ἴσως, εἰς ἄλλους θεοὺς, ὧν ἐνίοτε ἀγάλματα ἐν τῇ αὐτῇ στοᾷ ἀνέκειντο.

Εἰς τὸν ναὸν εἰσῆρχοντο ἰδίως οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μεμνημένοι ὁσάκις ἐν τῷ ναῷ ἐτελοῦντο μυστήρια ἢ ἐδίδοντο χρησμοί· ἄλλως δὲν ἐπετρέπετο εἰς τινὰ ἢ εἰσοδος· ἀναφέρονται μάλιστα καὶ τιμωρίαι τῶν παρὰ τὰ νενομισμένα τολμησάντων νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τοιαῦτα ἱερά· ὁ Αἴπυτος π.χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἰππότου, κατὰ Πικυσανίαν, ἐτυφλώθη ὑπὸ κύματος, διότι ἐτόλμησε παρὰ τὰ διατεταγμένα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἀνοικοδομούμενον ναὸν Ποσειδῶνος τοῦ Ἰππίου, ἐγγὺς τῆς Μαντινείας· ἀλλαχοῦ ὁ Πικυσανίας λέγει: «Τὸ δὲ ὄρος παρέχεται τὸ Λύκκιον καὶ ἄλλα ἐς θαῦμα, καὶ μάλιστα τόδε. Τέμενός ἐστιν ἐν αὐτῷ Λυκαίου Διὸς, ἔσοδος δὲ οὐκ ἔστιν ἐς αὐτὸ ἀνθρώποις· ὑπεριδόντα δὲ τοῦ νόμου καὶ εἰσελθόντα ἀνάγκη πάσα αὐτὸν ἐνιαυτοῦ πρόσω μὴ βιδῶναι.»

Ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, ὅτι ὁ νῶς ἐχρωματίζετο, χρώμασι ποικίλοις, πολλάκις οὐχὶ τοῖς ἀναλόγοις τῇ φύσει ἐκάστου τῶν μερῶν, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὴν τῆς τέχνης συμβολικὴν. Τὰ χρώματα ταῦτα διετίθεντο ἀρμονικῶς κατὰ κανόνας ἀπκραβάτους ἐν τῇ τέχνῃ, διὰ δὲ τοῦ χρωματισμοῦ τούτου κατωρθοῦτο θαυμαστὴ ποικιλία, ἐνεφυσᾶτο ζωὴ εἰς τὸ ψυχρότητα παγερὰν ἐσθῆτα περιβαλλόμενον μάρμαρον, ὅπερ διὰ τοῦ

συνδυασμοῦ πρὸς τὴν τῶν χρωμάτων λεπτότητα καὶ ποικιλίαν ἐλάμβανε διαφάνειαν τινὰ καὶ τρυφερότητα, καὶ ἐφαίνετο ὡσεὶ παιζὼν διὰ τῶν ἀποχρώσεων αὐτοῦ τῶν ποικίλων, ἃς ἀνά πᾶσαν στιγμὴν ἔρριπτεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ ὑψηλὸς ζωγράφος τῆς φύσεως, χάρις εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ οὐοῦ τόσας εἰκόνας καθ' ἐκάστην θαυμάζομεν, ὁ μαγικὸς τῆς Ἑλλάδος ἡλῖος. Δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου δὲν θὰ κατεβάλλετο τῷ ὄντι ἢ μονοτονία, ἣν ἐμπνέει τῷ θεατῇ ὄγκος λευκῶν λίθων, σωρὸς μαρμάρων, οἷος ὁ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἢ τοῦ Παρθενῶνος, μὲ ὅλην τὴν τελειότητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς τεχνικῆς αὐτῶν κατασκευῆς· διὰ τῶν χρωμάτων παρουσιάζεται καθαρὸν τὸ περίγραμμα ὅλων τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ καὶ μάλιστα τῶν λεπτῶν, τῶν μεταβατικῶν καλουμένων, ἅτινα περιεβάλλοντο μαλακότητά τινὰ, ἐκ τῆς ἀρμονίας τῶν χρωμάτων προερχομένην, καὶ καλλονὴν, ἣν ἀδυνατοῦμεν σήμερον νὰ κατανοήσωμεν, ἔνεκα τῆς παντελοῦς ὑπὸ τοῦ χρόνου φθορᾶς τῆς βαφῆς. Τὸ ἐρυθρὸν διεδέχετο τὸ βεθὺ κυανοῦν καὶ τοῦτο πάλιν τὰς χρυσιζούσας τῆς γραφίδος γραμμὰς ἐν συμμετρίᾳ ἀρχιτεκτονικῇ· ἐπὶ πᾶσι δ' ἐπέλαμπεν ἀρμονικώτατα, καὶ οὐχὶ ἀνήσυχον πλέον, τὸ λευκὸν τοῦ Πεντελησίου λίθου, ἀποστίλθον ὑπὸ τὸν ὑπερήφανον ἐπὶ τῇ ἐπιδείξει τοιούτων ἀριστοτεχνημάτων τῆς Ἑλλάδος ἡλῖον. Ἡ λεπτότης ἢ ἐπικεχυμένη εἰς τὸν ναὸν διὰ τῶν ἐλαφροτάτων κοσμημάτων αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς τεχνικῆς τοῦ λευκοῦ τοῦ μαρμάρου μετὰ τῶν λοιπῶν λεπτῶν χρωμάτων συνθέσεως, παρεῖχε φαῖδρὰν ὄψιν εἰς τὸν ναὸν, εὐσταλῆ οὕτω παρουσιαζόμενον καὶ ὡσεὶ νυμφικὴν περιβεβλημένον ἐσθῆτα.

Οὕτω λοιπὸν, ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων ἀρξάμενη ἢ τέχνη, ἀπὸ τῶν φυλλώμασι καὶ καρποῖς κοσμοῦμενον ἀτελεστάτων ἰδρυμάτων, καὶ ὅλην τὴν δύναμιν τῶν μελῶν αὐτῆς συνενώσασα, ἔστησε τὰ Προπύλαια, τοῦ Μνησιακείου τὴν δόξαν, ἣ γαίρει τὸν Παρθενῶνα, ἐφ' οὗ συνδυάζεται τὸ ἐπιχειρηματικὸν καὶ μεγαλεπήβολον τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν πνεῦμα μετὰ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Ἰατίνου καὶ Καλλικράτους ἐμπνεύσεως, ἐκεῖ ὑψηλά ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων καὶ τῶν διαζωμάτων τοῦ ναοῦ συναντηθὲν μετὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Φειδίου, τοῦ εἰκονικῶς παραστήσαντος τὴν ἔνωσιν καὶ συνάντησιν αὐτῶν ταύτην ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῶν ἔργων τῶν κλεισάντων τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἀσπίδος τῆς θεᾶς τῆς Σοφίας, ἵνα ἀλληγορικώτερον δεῖξῃ τὸν κύκλον, ἐν ᾧ τὰ μεγάλα πνεύματα συναντῶνται. Τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἃ, ἐξ ἀπλουστάτων βάσεων ὀρωμένη, ἀνυψώθη ἡ τέχνη, ἀδελφικῶς συνάψαντα τὴν σμίλην τοῦ Φειδίου μετὰ τῆς ἀσφαλοῦς τοῦ Πολυγνώτου γραφίδος, τὴν ὑψηλὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου διάνοιαν μετὰ τῆς

ἱστορικῆς τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἀθηνῶν δήμου μεγαλοπρεπείας, ἐγένοντο βάσις εὐρυτάτη, ὑπόδειγμα ἀσφαλέστατον καὶ γενναυιάτατον διὰ τὴν νεωτέραν τέχνην, ἥτις, ἐπὶ τῶν συντριμμάτων ἐκείνης ἰδρυθεῖσα, δι' αὐτῶν τρέφεται καὶ θὰ τρέφηται ἐν ὄσῳ καὶ ὁ τελευταῖος κίων ἴσταται ὑπερήφανος μάρτυς τῆς ἀρχαίας δόξης, κλαίων ὁμως τὰ περὶ αὐτὸν συντριμματα καὶ τὸ καταπεσοῦν τῆς τέχνης ὕψος.

ΙΛΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ.

ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΔΟΥΚΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Συνέγραμμα καὶ τίτλος· ἰδί σελ. 741.

Γ'

Αἱ Ἀθηναὶ κατὰ τοὺς μέτους αἰῶνας ὑπερεῖχον ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην κομψότητα τοῦ βίου πολλῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης πόλεων, οἱ δὲ τῶν Ἀθηνῶν δοῦκες ἐλογίζοντο ἐκ τῶν πρώτων ἡγεμόνων τῶν χρόνων ἐκείνων, μετὰ τοὺς βασιλεῖς. Ὁ Μουντάνερ, ὅστις ἐγίνωσκε πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀυλὰς, εἶχε δὲ διακρίψει ἐπὶ πολὺ ἐν ταῖς παρὰ τὴν Μεσόγειον χώρας, αἵτινες ἦσαν τότε αἱ ἀκμαιόταται ἐν τῷ κόσμῳ. λέγει· «ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ὁ δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἐυγενεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ῥωμανίας καὶ ἐκ τῶν μεγίστων, πλὴν τῶν βασιλέων.» Διὰ μακρῶν ἔπειτα ἀφηγεῖται τὰ περὶ εὐδαιμονίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων αὐτῶν, τῆς ἐλευθεριότητος τῶν δουκῶν καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν ἑορτῶν, ἃς ἐτέλουν. Ἡ πόλις ἦτο εὐρύχωρος, εἶχεν οἰκοδομήματα πολυτελῆ καὶ λαμπρὰ ἐκκλησίας, ὧν οἱ Βαυαροὶ μετὰ θραβάρου ἀφροντισίας ἐξηφάνισαν τὰ ἔχνη κτιζόντες τὴν νεωτέραν πόλιν. Ὁ Παρθενῶν ἦτο ἔτι ἀκέραιος καὶ λαμπρὸς, ὑπερεῖχε δὲ τοῦ δουκινοῦ παλατιοῦ, ὕπερ εἶχε κτισθῆ καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ ἀγροὶ, οἵτινες τώρα εἶνε ξηροὶ καὶ πλήρεις κονιορτοῦ, ἐκαλύπτοντο τότε ὑπὸ κωμῶν, δεξκαμῶν, ὑδραγωγείων, ἅτινα διέχεον παντοῦ τὰ τε ὕδατα τῶν ρυάκων καὶ τὰ ὄμβρια καὶ καθίστων εὐφορον τὴν γῆν. Ὁ βάρβαρος καὶ ἡ μεταξὺ ἀφθόνως ἐκαλλιεργοῦντο ἐν ταῖς χώραις ταύταις καὶ ἐξόχως ἀρμολιάς εἰς τὴν τσιαύτην καλλιέργειαν καὶ παρεῖχον ἐργασίαν εἰς τὰ πολλὰ ἀνά τὸ δουκάτον ὑφαντήρια. Τὰ δὲ ἐν τούτοις παρχόμενα ὑφάσματα μετεκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Πειραιεὶ πλοίων εἰς πάσας τὰς ἀγορὰς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Τὶ μένει σήμερον ἐξ ὅλων τούτων; Ὁ Περθενῶν ἡκρωτηριασμένος, ὁ ἔλαιον ἔν εἶδεν ὁ Οἰδίπους, ὁ Θυμὸσπαρτος Ἰμητὸς πλήρης πάντοτε μελισσῶν καὶ τέλος ἡ ἄσας τῆς Κηφισίας, τῆς ὁποίας τὰ χλοερὰ δένδρα σκιαζοῦσιν εἰς τὰς ὑπαιρέας τοῦ Πεντελικοῦ τὰς ἐξηραμένους σχεδὸν πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ. Ἀλλ' ἀναμέσον τῶν ἐρεπίλων καὶ τῆς πενίης ἀναστρέφεται καὶ

ζῆ φυλὴ πλήρης δραστηριότητος καὶ εὐφυίας, ἠρωϊκῆ καὶ ὀλιγαρχικῆς, τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὸ μέγα μέλλον καὶ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀδιάσειστος πίστις ὑπογλυκαίνει τὰς πικρὰς δυσχερείας τοῦ νῦν βίου, ὅστις τοιοῦτος ὢν, εἶνε τὸ ἐπακολούθημα τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ἐν ᾧ ἤρατο ὑπὲρ τῆς ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἡ φραγκικὴ κατάρτησις δὲν διετάραξε τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν, ἧς τέως ἀπήλαυον αἱ Ἀθηναί. Αἱ συνθήκαι, ἃς ὁμολόγησε πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ὁ Ὄθων δὲ Λαρόσης καὶ τὰς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, ἀπαρσαλεύτως ἐτήρησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἀφῆκαν εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους ἀνεπαφὰ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοὺς Βυζαντίους διεδέχθησαν ἐν πᾶσιν οἱ Φράγκοι καὶ οὐδὲν πλέον, ὁ λαὸς ἐτέλει τοὺς αὐτοὺς φόρους καὶ ἀπήλαυε τῶν αὐτῶν προνομίων. Τοῦτο δὲ ἐπραξάν οἱ Φράγκοι καὶ ἐνεκα τῆς ἐμφύτου εἰς αὐτοὺς ἐλευθεριότητος καὶ διότι φύσει ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς ὁ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτισμὸς, πολὺ μᾶλλον προηγημένος τότε τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν. Πλὴν τούτου καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον τῶν ὑπηγούρευεν εἰς τοὺς Φράγκους κατακτητὰς νάκολουθήσωσι τὴν τοιαύτην πορείαν. Οἱ Ἕλληνες κτηματῆαι εἶχον μεγίστας προσόδους, τὸ μὲν ἐκ τῶν ἑαυτῶν ἀγρῶν τὸ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐργοστασιῶν. Οἱ τακτικοὶ φόροι, οὓς ἐτέλουν, ἐξήρκουν καὶ εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολυτελοῦς αὐλῆς τῶν δουκῶν καὶ εἰς πλουτισμὸν τῶν στρατιωτῶν των. Ἄν οἱ Φράγκοι ἤθελον ἐκδιώξει διὰ τῆς βίας τοὺς ἰδιοκτῆτας ἐκ τῶν κτημάτων των, ἡ πηγὴ τῶν προσόδων τοῦ δουκάτου ἤθελεν ἐξαντληθῆ. Ὀρθότατα λοιπὸν σκεφθέντες ἀπεφάσισαν νάφῃσωσιν εἰς τοὺς ἐντοπίους τὰς εὐφορετέρας καὶ παραγωγικωτέρας γαίας. Τὰ ἀπονεμηθέντα εἰς τοὺς μεγάλους τοῦ δουκῆς ὑποτελεῖς τιμάρια ἐλήφθησαν ἐκ τῶν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἀνηκόντων κτημάτων ἢ τοῦλάχιστον ἐξ ἰδιωτικῶν κτήσεων, κειμένων εἰς τὰ μέρη τὰ μᾶλλον ἀπομειωκρυμένα ἀπὸ τῶν βιομηχανικῶν κέντρων· τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ τὰ μέχρι τοῦδε διασωθέντα ἐρεπίια φραγκικῶν πύργων, ἅτινα πάντα κείνται ἐν τόποις λίαν ἀποκέντροις. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀσφάλεια, ὧν ἀπήλαυον οἱ Ἕλληνες, ἔκαμον αὐτοὺς νά λησιμονῶσι μέχρι τινὸς ὅτι ἐγένετο δορυάλωτος ἡ πατρίς των καὶ ἤρχισαν νά ταυτίζωσι τὰ συμφροντά των πρὸς τὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἦσαν στρατιῶται ἀνδρεῖοι ἅμα καὶ ἔμποροι ἐπιτήδειοι, ἔτυχον παρὰ τῶν δυναστῶν αὐτῶν τῆς ἀδείας τοῦ ὀπλοφορεῖν, κατασταθέντες οὕτως ὅχι μόνον πλουτισμοῦ ὄργανα, ἀλλὰ καὶ ἐπίκουροι ἐν πολέμῳ πολυτιμοὶ τῶν Φράγκων δυναστῶν των. Τόση δ' ἐγένετο ἡ ἀνάμιξις μεταξὺ κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, ὥστε